

ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΙΔΗΣ

ΧΤΙΖΟΝΤΑΣ ΤΑΥΤΌΤΗΤΑ

ΣΧΟΛΗ ΑΝΗΣΥΧΩΝ ΓΟΝΕΩΝ

.....

ΙΚΑΡΟΣ

© Αθανάσιος Αλεξανδρίδης, 2019

© Εκδόσεις Ίκαρος, 2019

Επιμέλεια - Διορθώσεις: Μαρία Συμεωνίδου

Σχεδιασμός εξωφύλλου - Σελιδοποίηση: Ευτυχία Λιάπη

Εκτύπωση: Μητρόπολις Α.Ε.

Βιβλιοδεσία: Ηλ. Μπουντάς - Π. Βασιλειάδης Ο.Ε.

Απαγορεύεται η αναδημοσίευση ή αναπαραγωγή του παρόντος έργου στο σύνολό του ή τμημάτων του με οποιονδήποτε τρόπο, καθώς και η μετάφραση ή διασκευή του ή εκμετάλλευσή του με οποιονδήποτε τρόπο αναπαραγωγής έργου λόγου τέχνης, σύμφωνα με τις διατάξεις του ν. 2121/1993 και της Διεθνούς Σύμβασης Βέρνης-Παρισιού, που κυρώθηκε με τον ν. 100/1975. Επίσης απαγορεύεται η αναπαραγωγή της στοιχειοθεσίας, της σελιδοποίησης, του εξωφύλλου και γενικότερα όλης της αισθητικής εμφάνισης του βιβλίου, με φωτοτυπικές ή οποιοσδήποτε άλλες μεθόδους, σύμφωνα με το άρθρο 51 του ν. 2121/1993.

Πρώτη έκδοση: Μάιος 2019

ISBN 978-960-572-280-7

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΙΚΑΡΟΣ • ΒΟΥΛΗΣ 4, 105 62 ΑΘΗΝΑ • Τ: 210 3225152 • www.ikarosbooks.gr

ΣΧΟΛΗ ΑΝΗΣΥΧΩΝ ΓΟΝΕΩΝ

Χτίζοντας ταυτότητα

ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ

ΨΥΧΑΝΑΛΥΣΗ

Ο Πέτρος είναι ο λύκος, Χατζηνικολή, 1987· Ίκαρος, 2016

Η βία, Ίκαρος, 2007

Φύση και λόγος στην ψυχανάλυση, Ίκαρος, 2011

Το παιδικό ψυχόσωμα, Γαβριιλίδης, 2014

Παιδικοί έρωτες, Ίκαρος, 2017

Le Psychosoma infantile, L'Harmattan, 2017

Παιδικοί φόβοι, Ίκαρος, 2018

ΠΟΙΗΣΗ

Αλέξειν μοι την λέξιν, Χατζηνικολή, 1992

Γη μεσόγειος, Οδός Πανός, 1994

Μακρύς χωρισμός, Γαβριιλίδης, 1996

Κατασκήνωμα, Γαβριιλίδης, 1998

Όροι της βεβαιότητας, Ίκαρος, 2006

SMS, Ίκαρος, 2008

Υπέρθλιψη, Ίκαρος, 2011

Αλγόρυθμος, Ίκαρος, 2016

ΠΕΖΟΓΡΑΦΙΑ

Το πρωτάκι, Καστανιώτης, 2015

Αθανάσιος Αλεξανδρίδης

ΣΧΟΛΗ ΑΝΗΣΥΧΩΝ ΓΟΝΕΩΝ

Χτίζοντας ταυτότητα

ΙΚΑΡΟΣ

Αφιερώνεται
στους χτίστες

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

13

ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΜΕΣΑ ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΚΑΙ Η ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΘΕΣΜΩΝ

17

Η έννοια της ταυτότητας [21] • Τα στερεότυπα [23] • Η έννοια του ρόλου [23] • Η έννοια του χαρακτήρα [24] • Φύση και λόγος [24] • Εκλεκτικές συγγένειες [25] • Η έννοια της προσωπικότητας [25] • Στοιχεία της ταυτότητας [26] • Η έννοια της ταυτότητας στην αρχαία Ελλάδα [27] • Η αφηγηματικότητα και η χρήση της γλώσσας ως δείκτες της ταυτότητας [27] • Η ταυτότητά μου ως γιου ή κόρης του τάδε και της τάδε [28] • «Ποιανού είσαι;» [29] • Τα μικροπεριβάλλοντα ως φορείς στοιχείων της ταυτότητας [30] • Αντίσταση στην αλλαγή στοιχείων της ταυτότητας [31] • Απογύμνωση από εξωτερικά στοιχεία της ταυτότητας [31] • Στην υπηρεσία του κοινού [32] • «Τι κάνεις», όχι «Τι είσαι» [33] • Ταύτιση με ήρωες [34] • Τηλεόραση και Ίντερνετ [34] • Ορισμός στοιχείων της ταυτότητας από τους γονείς [34] • Φύση: η βασική μήτρα του ωραίου [35] • Διαφορετικές ταυτότητες μέσα στην οικογένεια [35] • Ο αλτάμπουρας εγγονός [36] • Η αλλοδαπή και αλλόθρησκη σύζυγος [37] • Πομφόλυγες και φληναφήματα [37] • «Μα σε ποιον έμοιασες, παιδί μου;» [38] • Ο διανοούμενος πατέρας και ο αντιεξουσιαστής γιος [39] • Η πάλη των αντιθέτων [40] • Καλλιέργεια νέων δεξιοτήτων [41] • Ικανότητα αποχωρισμού [41] • Ικανότητα πένθους [41] • Η παλιά μονοκατοικία [42] • Η βία ως παράγοντας δημιουργίας ταυτότητας [42] • Η σχέση παιδιών και ηλικιωμένων γονέων [43] • Οι παππούδες και οι γιαγιάδες ως φορείς αλήθειας [44]

ΙΣΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΙΣΟΤΙΜΙΑ ΣΤΗΝ ΑΝΑΤΡΟΦΗ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ 45

«Ποιο από τα δύο παιδιά μας θα συνεχίσει στο ίδιο σχολείο;» [49] • Άνιση αντιμετώπιση των παιδιών από τους γονείς [50] • Διαφορετικές προσωπικότητες παιδιών, διαφορετική συμπεριφορά γονέων [51] • Συναισθηματικές διαφοροποιήσεις [51] • Η καλύτερη δυνατή απόφαση [52] • «Υποπτες» επιλογές [52] • Εργαζόμενη μητέρα με τρία παιδιά [53] • Είναι εφικτή η ισότητα αντιμετώπισης παιδιών από τους γονείς τους; [54] • Ανάπτυξη ικανότητας μέσω ελλείμματος [54] • Ευνουχισμός [55] • Αλλαγή αντικειμένου με στόχο τη σαγήνη [56] • Συνθήκες απώλειας και πένθους [56] • Ωριμάζοντας στον ρόλο του γονέα [57] • Το πρώτο παιδί [57] • Το

δεύτερο παιδί [58] • Το τρίτο παιδί [58] • Προώθηση δικαιωμάτων παιδιού από τους γονείς [58] • Το μισάωρο της αποκλειστικότητας [59] • Το φύλο του παιδιού [61] • Το φύλο ως sex και ως gender [61] • Πατεράδες και γιοι [62] • Η ισότητα μεταξύ των δύο γονέων [63] • Παράπονα γυναικών [64] • Πρακτικό και συναισθηματικό μίσος [64] • Ο σεβασμός μέσα στη σχέση των γονέων [65] • «Εγώ σπκώνω το μεγαλύτερο βάρος!» [65] • Πράξεις αντί για λόγια [66] • Το πάρε δώσε μεταξύ των δύο γονέων [66] • Έγνοια, δόσιμο, συμπαράσταση [67] • «Όταν φτάσεις στην ηλικία του αδελφού σου...» [67] • Το κομμάτι που αναλογεί στον καθένα [67] • Κάθε δώρο στην ώρα του [68] • Υγιής ανταγωνισμός [68] • Ανταμοιβή και ποινή [69] • Αυτοεπιβράβευση [69] • Στόχος, αξιολόγηση, ανταμοιβή [70] • Συνείνωση του παιδιού στον ορισμό στόχου [71] • Συμβόλαιο βελτίωσης [71] • Άδραξε τη στιγμή! [72] • Το κέικ της μη ντροπής [73] • Το ντροπαλό παιδί [73] • Συμμετοχή στο παιχνίδι μέσω παρατήρησης; [75] • Διάλειμμα χωρίς παιχνίδι [75] • Μυστικά και ένταξη στην ομάδα [75] • Η ώρα του διαλείμματος στο σχολείο [76] • Η έννοια του αρκετού [76] • Ποιότητα, όχι ποσότητα [77] • Ασυνεννοσία και συνεννόηση [77] • Το καθήκον των σχολικών εργασιών [78] • Εργασίες για το σπίτι [78]

ΧΤΙΖΟΝΤΑΣ ΤΗΝ ΑΥΤΟΕΚΤΙΜΗΣΗ ΚΑΙ ΤΗΝ ΑΥΤΟΠΕΠΟΙΘΗΣΗ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ

81

Διάκριση αυτοεκτίμησης και αυτοπεποίθησης [85] • Σχετίζεται η αυτοεκτίμηση με την αυτοπεποίθηση; [86] • Η αυτοεκτίμηση ως αξιολόγηση [86] • Το Εγώ και το Υπερεγώ [87] • «Μα πώς μου κόλλησε αυτή η ιδέα για τον εαυτό μου;» [87] • Το Αυτό [88] • Το θεμέλιο της αυτοεκτίμησης [89] • Χτίσιμο της αυτοπεποίθησης [90] • Αύξηση της αυτοπεποίθησης [90] • Η αυτοπεποίθηση δεν συνεπάγεται και αυτοεκτίμηση [91] • Η έννοια της αυτοεκτίμησης [91] • Αυτοεκτίμηση και αυτοπεποίθηση ως προς τις επιμέρους ζώνες του Είναι [92] • Βοηθώντας το παιδί να αυξήσει την αυτοπεποίθηση και την αυτοεκτίμησή του [92] • Εμπιστοσύνη προς την ομάδα: η βάση για την ανάπτυξη της αυτοπεποίθησης [93] • Αξιοποίηση της ομάδας [94] • Σύνδεση αυτοπεποίθησης και αυτοεκτίμησης [95] • Παιδί με χαμηλή αυτοεκτίμηση ή χαμηλή αυτοπεποίθηση [96] • Η νεύρωση της αποτυχίας [97] • Αυτοπεποίθηση και αυτοεκτίμηση σε σχέση με τα αδέρφια και το οικείο περιβάλλον [97] • Αυτοεκτίμηση: καλή ή ορθή εκτίμηση του Εαυτού; [98] • Εκλεκτική αλαλία [98] • Ακατάπαυστη φλυαρία στο σπίτι [98] • «Εγώ στο σχολείο, και η αδελφή μου στο σπίτι;» [100] • Αδέρφια με μεγάλη διαφορά ηλικίας [101] • Αδέρφια με μικρή διαφορά ηλικίας [101] • Ανάδειξη ικανοτήτων των αδελφών από τους γονείς [101] • Πώς βοηθάμε το παιδί να αναπτύξει την αυτοεκτίμησή του; [102] • Αυτοεκτίμη-

ση και ηθική [103] • Μη δογματικά σχήματα [104] • Καταναγκαστικός υπερεγωτικός λόγος [104] • Αλλαγή της αυτοεκτίμησης μέσα στον χρόνο [105] • Η προσωπική μας μυθιστορία [105] • Διαλεκτική στάση [106] • Αυτοεκτίμηση - αυτοπεποίθηση και ηλικία [107] • Εκτίμηση λειτουργίας ομάδας [107] • Εκτίμηση λειτουργίας οικογένειας [107]

ΨΥΧΙΚΗ ΑΝΘΕΚΤΙΚΟΤΗΤΑ: Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ 109

Στοιχεία που ευνοούν την ψυχική ανθεκτικότητα [114] • Η σημασία της καταγωγής [115] • Φάρα και σόι [116] • Μνήμη πέντε γενεών [117] • Η διατήρηση της συλλογικής μνήμης [117] • Πολυτεχνείο και πτώση της Χούντας [118] • Τυραννοκρατία και δημοκρατία [118] • Εβραίοι και προφορική παράδοση [118] • Γενεαλογία και αφήγηση συλλογικών ιστοριών [119] • Τροποποίηση ιστοριών [119] • Εγκατάλειψη από τη μητέρα [120] • Γενεαλογία και πολιτισμική καταγωγή [120] • Αντιμέτωπιση του παιδιού από την οικογένεια με βάση το φύλο του [121] • Η νοοτροπία της επαρχίας σχετικά με τα κορίτσια [122] • Ελλάδα: κοινωνία δύο ταχυτήτων [123] • Παιδικές χαρές, βρεφονηπιακοί και παιδικοί σταθμοί [124] • Ελλείμματα και ψυχική ευαλωτότητα [125] • Εσωτερικές πιέσεις και ψυχική ανθεκτικότητα [126] • Ο ανθρωποφοβικός και ο ναρκισσιστής [127] • Το κλάμα ως επικοινωνιακό μήνυμα [127] • Ο ιδιωτικός χώρος της ψυχής [128] • Επέμβαση των γονέων σε δύσκολες καταστάσεις [128] • Κοινωνικοί κανόνες και ψυχική ανθεκτικότητα [129] • «Εγώ ποτέ δεν θα το έκανα αυτό» [130] • Οι κίνδυνοι της εποχής μας [130] • Ίντερνετ και ψυχική ευαλωτότητα [131] • Το σώμα και η ανθεκτικότητα στο βλέμμα του άλλου [132] • Συνέντευξη για πρόσληψη [133] • «Θέλω να μοιάζω με τον φίλο μου» [134] • Κάθαρση του ερωτικού και εξομίωση [135] • «Φύγε εσύ!» [136] • Λεκτική και σωματική βία [136] • Μπούλινγκ [137]

ΑΝΑΖΗΤΩΝΤΑΣ ΤΟ ΝΟΗΜΑ ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΠΙΤΥΧΙΑ 139

Το νόημα ως διαδικασία ανάπτυξης συλλογισμών [143] • Το νόημα ως κατεύθυνση [143] • Το ψυχικό εργοτάξιο [144] • Η μεταβλητότητα του νοήματος [144] • Άμεση απόδοση νοήματος και αφήγηση [145] • Τα συναισθήματα ως δείκτης προσέγγισης του βαθύτερου Είναι [146] • Προς αναζήτηση νοήματος [146] • Η επιθετικότητα [147] • Οικογενειακό σχέδιο [147] • Το λειτουργικό νόημα [148] • Αναζήτηση νοήματος και προσωπικότητα [148] • Πεδίο κοινού νοήματος στην οικογένεια [150] • Νόημα και ψυχανάλυση [151] • Η αξία της αφηγηματικότητας στην ψυχανάλυση [152] • Νόημα και παιδαγωγική [153] • Η στιγμή της αποκάλυψης [154] • Η ομάδα σαν ένας άνθρωπος [155]

Πρόλογος

Το *Χτίζοντας ταυτότητα* είναι το τρίτο, μετά τους *Παιδικούς έρωτες* και τους *Παιδικούς φόβους*, βιβλίο της σειράς ΣΧΟΛΗ ΑΝΗΣΥΧΩΝ ΓΟΝΕΩΝ. Η πολύ θετική υποδοχή των δύο πρώτων βιβλίων από γονείς και ειδικούς της παιδικής ηλικίας μου επιβεβαίωσε την αρχική αντίληψη ότι χρειάζονται «ανοιχτά» βιβλία, χωρίς ιδεολογικούς ή άλλους φραγμούς, για να συζητηθούν τα θέματα της παιδικής κατάστασης και της οικογενειακής λειτουργίας μέσα σε μια ρευστή κοινωνική πραγματικότητα. Αυτό επιχειρεί το παρόν βιβλίο: να προσφέρει γνώσεις και δρόμους σκέψης για το πώς θα μπορούσε να ενισχυθεί η ταυτότητα του παιδιού ώστε να ανταποκρίνεται στις απαιτήσεις της οικογένειας και της κοινωνίας χωρίς να είναι κάποιος επιδερμικός ρόλος αλλά μια ταυτότητα ριζωμένη στον βαθύ και πραγματικό εαυτό του.

Το υλικό αυτής της σειράς προέκυψε από την επεξεργασία μαγνητοφωνημένων βραδινών διαλέξεων «χωρίς χαρτιά» που ακολουθούνται από συζήτηση με «ανοιχτά χαρτιά». Αυτό συμβαίνει μία φορά τον μήνα με τους γονείς των μαθητών ενός μικρού ιδιωτικού δημοτικού σχολείου τα τελευταία εννέα χρόνια.

Η έντονη ανάγκη των γονέων να εκθέσουν και να συζητήσουν μια σειρά από θέματα που αναφέρονται στην ανάπτυξη των παιδιών τους, στις ενδοοικογενειακές σχέσεις και στη σύνδεση των παιδιών με το σχολείο και το κοινωνικό περιβάλλον συνιστά το φόντο των συναντήσεων.

Η επιθυμία τους για γνώση είναι το διαρκές κίνητρο, και η σταθερότητα του πλαισίου αποτελεί τη βάση για την ανάπτυξη ισχυρών δεσμών εμπιστοσύνης μεταξύ μας, με αποτέλεσμα τον υψηλό βαθμό προσωπικής έκθεσης, που ίσως εντυπωσιάσει τον αμύητο αναγνώστη. Όμως η πορεία για την αναγνώριση των ζητημάτων των παιδιών δεν μπορεί να είναι παραγωγική παρά μόνο αν περνά μέσα από την αναγνώριση του τι αυτά τα ζητήματα ανακαλούν και προκαλούν στους γονείς. Αυτό είναι που ορίζει και τη στάση τους απέναντι στην αναδυόμενη προσωπικότητα των παιδιών τους. Γιατί η οικογένεια είναι ένας διαρκώς μεταβαλλόμενος χώρος δυνατών συγκρούσεων τόσο ανάμεσα στις δυνάμεις αγάπης και σε εκείνες της επιθετικότητας καθενός από τα άτομα που τη συγκροτούν όσο και ανάμεσα στην ίδια ως σύνολο και στην εξωτερική πραγματικότητα. Μέσα από αυτό το πρίσμα γίνονται οι συζητήσεις, με αυτή την ψυχοδυναμική ψυχαναλυτική θεώρηση ορίζονται οι απαντήσεις.

Αν και το βιβλίο χωρίζεται σε κεφάλαια με συγκεκριμένο αντικείμενο, δεν πρόκειται για ακαδημαϊκά άρθρα αλλά για ζωντανές συζητήσεις, οι οποίες –ευχάριστα, κατά τη γνώμη μου– συχνά παρεκκλίνουν και ξαναβρίσκουν τον στόχο τους. Τα κείμενα που προέκυψαν αποτελούν τα γραπτά ίχνη ενός συλλογικού συμβάντος, μιας συν-σκέψης, μεγάλο μέρος της οποίας δυστυχώς είναι αδύνατον να περάσει στον γραπτό λόγο, γιατί εκφράζεται με τον τόνο της φωνής, τη μιμική έκφραση και τη γλώσσα του σώματος.

Με αυτή την έννοια, αν ο αναγνώστης θέλει να τον κινητοποιήσουν πραγματικά τα κείμενα του βιβλίου, ας αφεθεί να φανταστεί τον εαυτό του ως μέλος αυτών των βραδινών μας συναντήσεων και ας αρχίσει να μας ρωτά. Σε πολλά θα του απαντήσουμε εμείς, με τον τρόπο μας. Σε πολλά θα απαντήσει ο ίδιος, με τον δικό του τρόπο. Αυτή η διαδικασία ετεροπροσδιορισμού και αυτοπροσδιορισμού θα τον οδηγήσει στην καρδιά του προβληματισμού του παιδιού του. Και έτσι, νομίζω, θα αρχίσει ο ουσιαστικός διάλογός τους.

ΕΥΧΑΡΙΣΤΩ

Τη Μαίρη Αργύρη-Λαιμού, ιδιοκτήτρια των ομώνυμων εκπαιδευτηρίων,

για την εμπιστοσύνη που μου έδειξε αναθέτοντάς μου τις συναντήσεις με τους γονείς.

Τον Θανάση Λιάκο, διευθυντή του δημοτικού σχολείου, που ως εμπνευστής οργανώνει τις συναντήσεις και προτείνει θέματα της επικαιρότητας των γονέων ή του σχολείου.

Τη Χαρά Μπουζάκη και τη Μαριαλένα Χατζιωαννίδη, που υπομονετικά απομαγνητοφώνησαν το υλικό, προσφέροντας την πρώτη ύλη των κειμένων.

Τη Μαρία Συμεωνίδου, που έδωσε σε αυτή την ύλη μορφή γραπτού λόγου χωρίς να χαθεί η ζωντάνια της λαλιάς.

Τους γονείς, που ακούραστα –κάποιοι για πολλά χρόνια– συμμετέχουν στις συζητήσεις και με κινητοποιούν με τις παρεμβάσεις τους.

Τα παιδιά, που βρίσκονται πίσω από όλα αυτά.

Αθανάσιος Αλεξανδρίδης

**Ταυτότητα μέσα στην οικογένεια
και η επίδραση των κοινωνικών θεσμών**

και τι θα έκανα χωρίς αυτό τον κόσμο χωρίς πρόσωπο χωρίς ερωτήσεις
όπου το να είσαι δεν διαρκεί παρά μονάχα μια στιγμή όπου κάθε στιγμή
χύνεται μες στο κενό της λήθης ότι υπήρξες...

Σάμιουελ Μπέκετ,
Transition Forty-eight No. 2

ΣΗΜΕΙΩΣΗ: Όπου **A** διάβαζε Αναλυτής, όπου **M** Μητέρα, όπου **Π** Πατέρας και όπου **Λ** Λιάκος.

A: Καλσπέρα. Για την προηγούμενη συνάντησή μας, την οποία δυστυχώς χάσαμε, είχαμε ορίσει το θέμα της διαμόρφωσης ταυτότητας μέσα στην οικογένεια και της επίδρασης του κοινωνικού γίνεσθαι και των κοινωνικών δομών σε αυτήν. Είχατε δύο μήνες να το σκεφτείτε, και σίγουρα θα έχετε να πείτε διάφορα πράγματα απόψε. Σας ακούω. Μιλήστε αυθόρμητα.

M: Θα μας πείτε κάτι για τις έννοιες *ταυτότητα*, ή *ταυτότητες*, μέσα σε μια οικογένεια και *χαρακτήρας*; Υπάρχει σύνδεση;

A: Ωραία το ξεκινάτε. Ταυτότητα, ή ταυτότητες, και χαρακτήρας. Τι άλλες σκέψεις σας έρχονται;

Π: Μια σκέψη και μια ανάλογη εμπειρία μου είναι για τον ρόλο του κοινωνικού στη διαμόρφωση ταυτότητας ή χαρακτήρα στα παιδιά, ειδικά όταν έρχεται βία να επηρεάσει την οικογένεια και το παιδί.

A: Να το θέσω προκλητικά: Η βία συγκροτεί ταυτότητα, ή διαλύει ταυτότητα;

Π: Συγκροτεί.

A: Συγκροτεί. Θα το πιάσουμε έτσι κι αλλιώς αυτό το θέμα.

Π: Γιατί διαλέξαμε τη λέξη *ταυτότητα* ή *χαρακτήρας* και δεν διαλέξαμε τη λέξη *ρόλος*; Δηλαδή άλλο είναι ο ρόλος και άλλο η ταυτότητα μέσα στην οικογένεια;

A: Ωραία κι αυτή η ερώτηση. Ας ξεκινήσουμε.

Πρώτα πρώτα, την έννοια *ταυτότητα* τη διάλεξα επίτηδες, διότι πολύ σπάνια χρησιμοποιείται από τους ψυχαναλυτές. Παρόλο που πολλές φορές στις συζητήσεις μας υιοθετούμε κατά κάποιον τρόπο την ψυχιατρική ορολογία για προβλήματα ταυτότητας, πολύ συχνά την έννοια αυτήν την περιορίζουμε στη σεξουαλική ταυτότητα ή τη χρησιμοποιούμε όπως

*Η έννοια
της ταυτότητας*

τη θέτει η κοινωνιολογία, η ανθρωπολογία ή και η φιλοσοφία. Είναι μια έννοια η οποία ουσιαστικά δεν έχει δουλευτεί στην ψυχανάλυση όσο θα έπρεπε, παρά το γεγονός ότι τουλάχιστον μετά τον πόλεμο άρχισαν να μελετώνται όλο και πιο πολύ κάποιες προσωπικότητες που τις αποκαλούμε ναρκισσικές, οριακές, ψυχοπαθητικές, εξαρτητικές. Οι ψυχικές αυτές οργανώσεις εκφράζονται και ως πρόβλημα ταυτότητας. Το θέμα επεκτάθηκε και στη συζήτηση για την ομοφυλοφιλία, μετακινώντας το ζήτημα από το επίπεδο της συμπεριφοράς στο επίπεδο της ταυτότητας. Η επιστημονική αυτή μετακίνηση έχει μεγάλη ηθική σημασία, γιατί δεν θεωρεί το άτομο ως σύνολο συμπεριφορών και συμπτωμάτων αλλά ως υποκείμενο που θέτει το ερώτημα «Ποιος είμαι;» ή που δηλώνει «Είμαι αυτός».

Το θέμα της ταυτότητας απασχολεί το κάθε άτομο αρχικά στο δικό του υπαρξιακό επίπεδο, που είναι η οικογένειά του: Ποια είναι η ταυτότητά του; Ποια είναι η ταυτότητα του κάθε μέλους της οικογένειας χωριστά; Τι ταυτότητα διαμορφώνουν τα μέλη της οικογένειας; Υπάρχει ταυτότητα οικογένειας; Είναι ήπια ή βίαιη η αποδοχή της; Πρόκειται για ενδοοικογενειακή ταυτότητα, αποκλειστικά για εσωτερική χρήση; Ποια είναι η ταυτότητα που η οικογένεια προβάλλει προς τα έξω; Πόσο υπερασπίζεται ή προδίδει κανείς αυτή την ταυτότητα;

Η διερώτηση επεκτείνεται από το ατομικό και οικογενειακό επίπεδο στο κοινωνικό, εθνικό ή και παγκόσμιο. Στο μεγαλύτερο μέρος η ταυτότητα που έχουμε για μας ή για τους άλλους δεν απορρέει από εξονυχιστικούς συλλογισμούς, αλλά από μια αίσθηση ή από ένα συναίσθημα.

Ας πάρω για παράδειγμα μια φράση που λέγεται συχνά και μοιάζει να είναι κοινός τόπος: «Η Ελλάδα σήμερα δεν έχει ταυτότητα». Είμαι σίγουρος ότι στο πρώτο άκουσμα οι περισσότεροι θα συμφωνούσαμε πως είναι σωστή. Τι εκφράζει όμως αυτή η άμεση και ίσως άκριτη συμφωνία; Π: Εκφράζει ένα συναίσθημα.

Π: Μια αίσθηση. Δεν ξέρουμε τι είναι Ελλάδα.

Α: Παρ' όλα αυτά, η φράση μοιάζει να μας καλύπτει κάπως. Έρχεται και ταιριάζει με μια συναισθηματική μας κατάσταση, και την παίρνουμε ως

αληθή χωρίς υποχρεωτικά να διερευνήσουμε αν και κατά πόσο αληθής είναι. Μήπως συμβαίνει το ίδιο και με τη δική μας ταυτότητα ή με την ταυτότητα της οικογένειάς μας; Μάλλον έτσι κυρίως λειτουργούμε όλη τη μέρα και σε ολόκληρη τη ζωή μας: με φράσεις τις οποίες θεωρούμε αληθείς χωρίς να μπαίνουμε σε διαδικασία ουσιαστικής ανάλυσής τους και διαπίστωσης της αλήθειας τους.

Τα στερεότυπα

Π: Αυτό είναι αποτέλεσμα της κρίσης μας βάσει των στερεότυπων;

Α: Βέβαια, γιατί και τα στερεότυπα είναι βολικά. Είναι τα εργαλεία σου, αρκετά παραδεκτά από πολύ κόσμο, οπότε χρησιμοποιώντας τα θεωρείς ότι εκφέρεις μια κρίση για τα πράγματα στα οποία δεν είσαι μόνος, είσαι μαζί με άλλους. Πόσοι είναι αυτοί οι άλλοι; Και ποιοι είναι; Πάντως είναι, ή τουλάχιστον σου φαίνεται ότι είναι, πολλοί!

Με άλλα λόγια, το να καταφεύγουμε σε κοινοτοπίες, σε στερεότυπες παραδοχές, σε δόγματα, σε όλα αυτά που χρησιμοποιούμε ως αληθή χωρίς να τα ελέγχουμε, καλύπτει πάρα πολύ το συναίσθημα του ανήκειν: αφού λέω αυτό που λένε πολλοί, ανήκω κι εγώ σ' αυτούς τους πολλούς, άρα δύσκολα θα μου επιτεθούν οι άλλοι, οι έξω, οι ξένοι, οι κακοί· θα με προφυλάξουν οι πολλοί.

Π: Έτσι και με την ταυτότητα.

Α: Ναι. Για τους περισσότερους ανθρώπους, ή δεν έχεις καμία ταυτότητα ή έχεις την ταυτότητα που μοιράζονται πολλοί. Η έννοια της ατομικής ταυτότητας είναι για τους περισσότερους μια αυταπάτη.

Ας δούμε δύο έννοιες που ήδη αναφέρατε και που σχετίζονται με την ταυτότητα: ο ρόλος και ο χαρακτήρας.

Η έννοια του ρόλου

Ο ρόλος είναι κάτι το οποίο προκύπτει από τις ανάγκες που έχει μια ομάδα για τη δυναμική λειτουργία της, όπως ο αρχηγός, οι βοηθοί του, ο εχθρός, ο σωτήρας, ο ήρωας, το θύμα, η γόπσσα, ο εραστής, και λοιπά. Ο ρόλος δίνεται με αυτό που αποκαλούμε «κοινωνικές αναπαραστάσεις», δηλαδή σχηματικές εικόνες ή φράσεις. Αν και ο ρόλος μοιάζει αρκετά σταθερός, η ανάθεση ρόλου που μας γίνεται ή η ανάληψη από εμάς ενός ρόλου μπορεί να είναι κάτι σταθερό ή μεταβλητό. Μπορεί σε μια φάση να μας αναθέτουν τον τάδε ρόλο, ή να θεωρούμε εμείς ότι πρέπει να τον πάρουμε, και σε μια επόμενη φάση να μας αναθέτουν κάποιον άλλο.

*Η έννοια του
χαρακτήρα*

Ο χαρακτήρας, τώρα, είναι κάτι που οι περισσότεροι από μας –κυρίως οι γονείς προς τα παιδιά, αλλά και εμείς προς τον εαυτό, προς τον συνομήλικό– έχουμε την τάση να θεωρούμε ότι διαφεύγει αρκετά τη βούληση του ανθρώπου, τη συνείδησή του, την επιλογή του, και το τοποθετούμε περισσότερο σε μια βάση βιολογική, κληρονομική. «Έτσι γεννήθηκε», λέμε. «Είναι η φύση του τέτοια». «Έχει παλιοχαρακτήρα, πάρ' το απόφαση, το ήξερες». Θεωρούμε δηλαδή ότι είναι κάτι που δόθηκε στον καθένα, σαν να υπάρχει από πίσω ένα βιολογικό πρόγραμμα.

Όταν λέμε «βιολογικό», εννοούμε πάντοτε βιοψυχολογικό. Στην πραγματικότητα, τα δύο αυτά επίπεδα είναι ένα. Αναφερόμαστε σε αυτά χωριστά, διακριτά, μιλώντας για δύο επίπεδα στα οποία αναγνωρίζουμε την έκφρασή τους, γιατί δεν ξέρουμε σχεδόν ποτέ τον αρμό τους. Λέμε «Αυτό είναι της τάξεως του ψυχικού», αλλά ξέρουμε συγχρόνως ότι είναι και της τάξεως του βιολογικού, το οποίο όμως δεν μπορούμε να προσδιορίσουμε. Και μάλλον δεν μας ενδιαφέρει – για να μην πω ότι μας τρομάζει.

*Φύση
και λόγος*

Στο ψυχαναλυτικό βιβλίο μου *Φύση και λόγος στην ψυχανάλυση* μελετώ το θέμα τού πώς η φύση μας –όπως την εννοούσαν οι αρχαίοι–, η βιολογική μας καταβολή, συνδέεται με τον λόγο, πώς τη διαμορφώνει ο λόγος και πώς αυτή, επειδή και ο λόγος είναι φύση, βάζει το πλαίσιο του λόγου – πώς, δηλαδή, ο λόγος ορίζεται και από τις νευροφυσιολογικές δυνατότητες. Δεν είναι άπειρες οι δυνατότητες του λόγου. Είναι άπειρες όσον αφορά τη δημιουργία λέξεων και συνδυασμών λέξεων, όχι όμως και όσον αφορά το είδος των συνδυασμών των διαφόρων στοιχείων μεταξύ τους. Στο βιβλίο δεν μιλάω για νευροφυσιολογία, αλλά πιάνω το θέμα ακριβώς από τη στιγμή που η φύση καλεί τον λόγο ή ο λόγος τη συναντά. Ας πούμε ότι επιχειρώ να μιλήσω πάνω σε αυτή την τομή, με ό,τι συνεπαγωγές έχει το «τέμνω» και για τα δύο μέρη.

Όταν μιλάμε λοιπόν για τον χαρακτήρα, θεωρούμε ότι είναι κάτι αρκετά βιολογικό, αρκετά άκαμπτο, αρκετά δύσκολο στην ψυχική του μετατροπή. Γι' αυτό και κάποιες κλασικές ψυχαναλυτικές θέσεις σχετικά με τις νευρώσεις χαρακτήρα ή την παθολογία χαρακτήρα υποστηρίζουν

ότι δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί με αυτές ψυχαναλυτική ψυχοθεραπεία. Η παθολογία χαρακτήρα είναι άκαμπτη –οι υποστηρικτές αυτής της άποψης θεωρούν ότι το άτομο με παθολογία χαρακτήρα μπορεί και πρέπει να μάθει κάποια μοντέλα συμπεριφοράς και αυτοκατανόησης–, αλλά δεν είναι ικανή για ουσιαστικές αλλαγές σαν τη νευρώση ή ακόμπη και την ψύχωση, που είναι πιο ρευστές δομές.

Επειδή λοιπόν ο χαρακτήρας θεωρείται αρκετά άκαμπτο πράγμα, έχουμε την τάση να συγχωρούμε πιο εύκολα κάποιον με βάση τον χαρακτήρα του. Επίσης, επειδή υπάρχει η λογική ότι πρόκειται για κάτι βιολογικό και κληρονομικό, πολύ γρήγορα μέσα στην οικογένεια χρησιμοποιείται η έννοια του χαρακτήρα για να δείξει τις εκλεκτικές συγγένειες που υπάρχουν στην ευρύτερη οικογένεια.

Για παράδειγμα, λέμε «Θυμώνει σαν τον παππού του». Αυτό είναι πολύ σημαντικό, διότι μας δείχνει ότι η βιολογική αλυσίδα ανάμεσα στον παππού και στον εγγονό δεν έχει σπάσει, άρα και ο μπαμπάς του παιδιού είναι γιος του, ή είναι ένας τρόπος να διεκδικήσει το παιδί μια γενεαλογία. «Ναι, βέβαια, έχει το επίθετο του μπαμπά του, αλλά βαδίζει όπως ο μητρικός παππούς του», λέμε, οπότε παίρνει το μερίδιό του και ο μητρικός παππούς, ο οποίος δεν μπόρεσε να βάλει το επίθετό του ή το όνομά του σε αυτό το εγγονάκι του.

Έτσι, ότι είναι, ας πούμε, θετικό μπορεί να γυρίσει στο αρνητικό: «Από σένα πήρε τον παλιοχαρακτήρα». Κι άμα θέλεις να πεις σε κάποιον κάτι που θα τον εκνευρίσει πραγματικά, συμπληρώνεις με τη φράση «Το πήρες από τη μάνα σου» και ξεκινάει ο καβγάς. Σας το έχω ξαναπεί, νομίζω: ποτέ δεν πρέπει να πιάνουμε στο στόμα μας τη μάνα του άλλου· μπορούμε να πούμε ότι θέλουμε για τον ίδιο, ποτέ όμως για τη μάνα του.

Π: Τη μάνα του άντρα.

Μ: Και για τη μάνα της γυναίκας δεν ισχύει το ίδιο;

Α: Ναι, γιατί, αν και είμαστε μισοί και μισοί από τον πατέρα και τη μάνα, λειτουργούμε σαν η φύση μας να έρχεται από τη μάνα μας. Αυτό, βέβαια, δεν ίσχυε στους ομηρικούς χρόνους, που τα παιδιά ήταν «φύσις πατρός».

Η ταυτότητα θα μπορούσε επίσης να μπερδευτεί με την προσωπικό-

*Εκλεκτικές
συγγένειες*

*Η έννοια της
προσωπικό-
τητας*

τητα, μια έννοια την οποία χρησιμοποιούμε πολύ στην ψυχολογία, στην ψυχιατρική και στην ψυχανάλυση. Προσωπικότητα είναι το σύνολο των δυνατοτήτων μου. Αυτές τις δυνατότητες μπορεί να τις έχω και χωρίς να τις γνωρίζω, χωρίς να αναγνωρίζω ότι είναι δικές μου. Η μεγάλη διαφορά της προσωπικότητας από την ταυτότητα είναι ότι η ταυτότητα είναι η δική μου υπόθεση σχετικά με το ποιος είμαι, με το τι είναι ο εαυτός μου. Δηλαδή, μπορεί εγώ να έχω μια προσωπικότητα x, να νομίζω ότι αυτή είναι η προσωπικότητά μου, και εσείς να νομίζετε ότι έχω μια προσωπικότητα ψ, λιγότερο ή περισσότερο διαφορετική από τη x, αλλά το τι είναι η ταυτότητά μου μόνο εγώ μπορώ να το εκφέρω, διότι εγώ αναγνωρίζομαι σε αυτή την ταυτότητα.

Βεβαίως, μπορεί να έρθει απέξω το κοινωνικό σύνολο και να μου πει «Όχι, δεν είναι αυτή η ταυτότητά σου. Η ταυτότητά σου είναι αυτή». Οι παράμετροι όμως που θα τεθούν από το κοινωνικό σύνολο δεν θα είναι ενδοψυχικές. Στις ενδοψυχικές παραμέτρους μπορώ πάντοτε να αντιπαραθέσω μια άρνηση. «Πού ξέρεις εσύ πώς σκέφτομαι;» «Σε βλέπω που γελάς μπροστά σε έναν θάνατο». «Ναι, αλλά πού ξέρεις ότι εγώ μέσα μου δεν κλαίω;» Θέλω να πω, το υποκειμενικό μου βίωμα πάντοτε μπορώ να θεωρώ ότι μόνο εγώ το κατέχω. Αν όμως αναφερθώ σ' εμένα με το ονοματεπώνυμό μου, δεν μπορεί ο άλλος απέξω να αμφισβητήσει αυτό που λέω, διότι είναι μέρος της κοινωνικής μου ταυτότητας. Από την άλλη, αν, μιλώντας για το ύψος μου, πω «Είμαι δύο μέτρα», θα μου πει ο άλλος «Δεν είσαι δύο μέτρα. Είσαι πιο κοντός. Έλα να σε μετρήσουμε». Με άλλα λόγια, υπάρχουν στοιχεία της ταυτότητας τα οποία αποτελούν «σκληρά» δεδομένα και δεν αμφισβητούνται, ενώ άλλα είναι υπό αίρεση ή κρίση.

Ας πάμε τώρα στο θέμα της ταυτότητας. Τι είναι ταυτότητα; Ας φανταστούμε ότι ταξιδεύω και φτάνω σε ένα μέρος όπου είμαι ξένος. Αν εκεί με ρωτήσουν «Ποιος είσαι;», αυτό που θα πω είναι η ταυτότητά μου. Βέβαια, για να γνωρίσουμε έναν άγνωστό μας, έχουμε φτάσει σε ένα σημείο όπου όλοι ζητάμε λίγο πολύ τα ίδια στοιχεία ταυτότητας. Στον δυτικό κόσμο μάλιστα, όπως ξέρετε, με όλα αυτά τα δήθεν προσωπικά δεδομένα, τάχα για να μη θίξουμε τους άλλους, τα στοιχεία στα δελτία ταυτότητας έχουν ελαχιστοποιηθεί.

Στοιχεία
της ταυτότητας